دو فصلنامه علمی تخصصی
مطالعات تطبیقی فقه
زن و خانواده
سال سوم، شماره ششم
بهار و تابستان ۱۴۰۳

الزامات توسعه هوش مصنوعی در حوزه مسائل زنان از نگاه اسلام

اکرم صالحی[۱]

چکیده

هوش مصنوعی ترکیبی از زیرساخت فکر و اندیشهٔ انسانی و فناوری پیشرفته است که به یک ماشین هوشمند و دارای تفکر مصنوعی تبدیل می‌شود و در عرصه‌های مختلف آموزشی، صنعتی، اقتصادی، فرهنگی و... اثرگذار است. تأثیرات مختلف هوش مصنوعی در تعاملاتِ موجود با مخاطبان در جوامع اسلامی و به‌ویژه مخاطبانِ زن، اهمیت بسیاری دارد. این اهمیت به‌علت جایگاه زن از دید اسلام است که این دید برخاسته از نگاه انسانی به جنس زن با همه ظرفیت‌ها، توانمندی‌ها، حقوق و حتی ویژگی‌های زنانهٔ اوست. باتوجه‌به توسعه روزافزون هوش مصنوعی در همه عرصه‌ها و ارتباط و تعریف بسیاری از مسائل زنان در این بستر، ایجاد و الزام به تدابیر خاص در زمینهٔ توسعه هوش مصنوعی اهمیت فراوانی پیدا می‌کند. این مقاله با روش توصیفی ـ تحلیلی و مطالعه کتابخانه‌ای درپی پاسخ به این پرسش است که توسعهٔ فناوری هوش مصنوعی در ابعاد مختلف آن در جوامع اسلامی که مخاطبان آن زنان مسلمان نیز هستند، چه تدابیر و الزاماتی را باید در مسیر حفظ جایگاه، هویت و حقوق زنان به همراه داشته باشد؟ این الزامات در وهله اول با انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای جهت تطبیق مبانیِ مسائل زنان با کارکردهای هوش مصنوعی، ایجاد پیوست فرهنگی در محصولات هوش مصنوعی و بومی‌سازی این فناوری تحقق می‌یابد که در این پژوهش به این موارد پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: هوش مصنوعی، حقوق فردی و اجتماعی زن، خانواده، اشتغال، چالش‌های هوش مصنوعی، الزامات.

---

۱. طلبه دکتری فقه خانواده و معاون پژوهش مدرسه خدیجه کبری ﷺ زنجان، ایران. salamtma@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۲/۲۵

مقدمه

از مهم‌ترین شاخصه‌های جامعه اسلامی،[1] توحیدگرایی و البته استقرار عدالت و امنیتِ فراگیر مبتنی بر اندیشه و جهان‌بینی اسلامی است و از سوی دیگر مسائل مربوط به زنان در نگاه اسلام از بخش‌های اثرگذار جامعه اسلامی به شمار می‌آید. باتوجه‌به رشد و توسعه روزافزون فناوری‌های نوین به‌طور عام و هوش مصنوعی به‌طور خاص و نفوذ این فناوری در مسائل افراد جامعه به‌ویژه زنان، لازم است درجهت حفظ این شاخصه‌ها و رشد آن، تدابیری هماهنگ با این توسعه اندیشیده شود.

هوش مصنوعی یک فناوری قدرتمند، همه‌منظوره و انعطاف‌پذیر است که می‌تواند باعث پیشرفت بسیاری شود. این علم، پدیدهٔ جدیدی نیست و بسیاری از مبانی نظری و فناوریِ آن، طی ۷۱ سال گذشته توسط دانشمندان توسعه یافته و پیش از این نیز تا حدودی در بسیاری از زمینه‌ها از آن استفاده شده است. با این وجود در دنیای امروز به لطف افزایش قدرت محاسباتی، دسترسی به مجموعه داده‌های بزرگ و پیشرفت الگوریتمی، هوش مصنوعی از یک رشتهٔ دانشگاهی به یک نوآوری فناورانهٔ کاربردی و تأثیرگذار در زمینه‌های مختلف در جامعه تبدیل شده است.

بنابراین یکی از مهم‌ترین تغییراتِ سدهٔ اخیر در همهٔ زمینه‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، امنیتی و فرهنگی در جوامع، توسعه هوش مصنوعی است. کشورهای مختلف ازجمله ایالات متحده آمریکا، چین، آلمان و سنگاپور سرمایه‌گذاری ویژه‌ای به‌منظور نهادینه‌سازی و توسعه هوش مصنوعی انجام داده‌اند.

بنا به فرموده مقام معظم رهبری یکی از مسائلی که باید مورد توجه و تعمیق واقع شود، مسئله هوش مصنوعی است که در ادارهٔ آیندهٔ دنیا نقش خواهد داشت:

باید کاری کنیم که ما در دنیا حداقل [جزو] دَه کشور اول درمورد هوش مصنوعی قرار بگیریم که امروز نیستیم. امروز کشورهایی که درجهٔ اول در مسئلهٔ هوش مصنوعی

۱. در این تحقیق منظور از جامعه اسلامی، جوامعی است که در آنها حاکمیت نیز تمایل بر اجرای قوانین اسلامی را داشته باشد.

هستند، حال غیر از آمریکا و چین و اینها که در رده‌های بالا هستند، بعضی از کشورهای آسیایی و بعضی کشورهای اروپایی هم هستند، اما ما نیستیم. البته کشورهای آسیایی ظاهراً بیشتر هم هستند. در دَه تای اول، تعداد کشورهای آسیایی بیشتر است. باید کاری کنیم که حداقل به دَه کشور اول دنیا در این مسئله برسیم. (بیانات مقام معظم رهبری در جمع نخبگان، ۱۴۰۰/۰۸/۲۶)

در ارتباط با این موضوع، مقالات مختلفی به رشته تحریر درآمده است که به چند مورد از آنها اشاره می‌شود.

۱. مقاله «تأمین و اجرایی شدن حق اشتغال زنان در پرتو توسعه و گسترش هوش مصنوعی» نوشته آناهیتا سیفی و نجمه رزمخواه که باهدف بررسی و شناسایی سوگیری‌های جنسیتیِ هوش مصنوعی و بررسی آسیب‌های ناشی از گسترش این فناوری بر اشتغال زنان نوشته شده است. این تحقیق با تأکید بر حق بنیادین کار زنان، به بررسی پیامدهای منفی توسعه هوش مصنوعی ازجمله حذف نیروی کار انسانی، به‌ویژه در حوزه زنان و ایجاد رویکرد متعادل به جنسیت در هوش مصنوعی می‌پردازد.

۲. مقاله «هوش مصنوعی و حکمرانی آینده» نوشته محمدرضا قاسمی با تبیین مسائل موجود در هوش مصنوعی، ازجمله شناخت هوش مصنوعی و اتخاذ راهبرد مواجهه و تعیین نقشه راه، به بررسی شیوهٔ مواجهه درست با آن می‌پردازد. وی همچنین اهمیت هوش مصنوعی و جایگاه آن در مسائل کلان و حکمرانیِ آینده را تبیین کرده و در زمینه نوع عملکرد پژوهشگران و نخبگان در عرصه علم، پیشنهادهایی را ارائه داده است.

۳. مقاله «کنترل یا نوآوری؛ الزامات حقوقی سیاست‌های تنظیمی در زمینه هوش مصنوعی» نوشته سیدحسین هاشمی به بررسی این موضوع می‌پردازد که نظام‌های حقوقیِ مختلف در پاسخ به توسعه سریع هوش مصنوعی، اقدام

به تدویـن مداخـلات نظارتـی و تنظیمی تازه‌ای بـرای این فنـاوری کرده‌اند. این مقاله درپی پاسـخ به این پرسـش اسـت که نظام تنظیم‌گریِ هـوش مصنوعی در ایران باید چه سیاستی را اتخاذ کند؟ در ادامه، نویسنده ضمن بررسی اهمیت و مخاطرات هوش مصنوعی، سیاسـت‌های تنظیمی سـایر کشورها را مورد بررسی قـرار می‌دهـد و عوامـل مؤثر بر این سیاسـت‌های تنظیمی همچـون اولویت‌های ساختار سیاسی، فرهنگی و حقوقی را تحلیل می‌کند.

۴. در ادامـهٔ بررسـی پژوهش‌هـای پیشـین در زمینهٔ هـوش مصنوعی و نیـز با در نظر گرفتن توسعه روزافزون و کاربرد فراگیر این فناوری، این پژوهش درصدد پاسخ به این سـؤال اسـت که توسـعه هوش مصنوعی در کاربردهای عمومی، هنگامی که مخاطب، زنان جامعه اسلامی هستند و نیز در عرصه‌های مرتبط با مسائل زنان باید همراه با چه الزاماتی باشد؟

۱. مفاهیم

برای پرداختن به سؤال این پژوهش، توضیح واژه‌های کلیدی تحقیق ضرورت دارد.

۱ـ۱. هوش مصنوعی

هوش مصنوعی[1] شـاخه‌ای از علوم رایانه اسـت که هدف اصلیِ آن، تولید ماشـین‌های هوشـمندی اسـت که توانایی انجام وظایفی را داشـته باشـند که نیازمند هوش انسـانی اسـت. هـوش مصنوعـی درحقیقت نوعی شبیه‌سـازی هوش انسـانی برای رایانه اسـت و منظـور از هـوش مصنوعی درواقع ماشـینی اسـت که به‌گونه‌ای برنامه‌نویسـی شـده که همانند انسـان فکر کند و توانایی تقلید از رفتار او را داشـته باشـد. این تعریف می‌تواند بـه تمامی ماشـین‌هایی اطلاق شـود کـه به‌گونه‌ای همانند ذهن انسـان عمـل می‌کنند و می‌تواننـد کارهایی مانند حل مسـئله و یادگیری را انجـام دهند. جان مک کارتی[2] برای

1. Artificial Intelligence.
2. John McCarthy.

نخستین‌بار در سال ۱۹۵۶ در کنفرانس تابستانیِ کالج دارتموث، واژه هوش مصنوعی را ابداع کرد. جان مک‌کارتی از دانشمندان برجسته آمریکایی بود که در زمینه علوم کامپیوتر و هوش مصنوعی تحقیق می‌کرد.

سامانه هوش مصنوعی، نرم‌افزاری است که با بهره‌گیری از تکنیک‌ها و رویکردهای مختلف مانند یادگیری ماشین، رویکردهای منطقی و دانش‌محور، رویکردهای آماری و... توسعه یافته است. هوش مصنوعی قابلیت پیگیری اهداف انسانی را دارد و خروجی‌های آن شامل محتوا، پیش‌بینی، پیشنهاد و تصمیم‌هایی است که بر محیطِ در حال تعامل با خود اثر می‌گذارد. در تعریف دیگری، هوش مصنوعی نوعی از فناوری است که می‌تواند به‌صورت مستقل و بدون دخالت انسان، اطلاعات را درک، ترکیب و تحلیل کند. به بیان ساده، هوش مصنوعی، ظرفیتی از فناوری است که توان انواع فعالیت‌های پیچیده‌ای را دارد که ذهن انسان به‌طور طبیعی و سنتی انجام می‌دهد؛ مانند انتزاع، استنتاج منطقی، درک، یادگیری، برنامه‌ریزی، خلاقیت، تفکر انتقادی، حل مسئله و غیره. (هاشمی، ۱۴۰۳، ص۱۰)

باتوجه‌به تعاریف ارائه‌شده از هوش مصنوعی، مشخص می‌شود که هوش مصنوعی یکی از مصادیق پیشرفت فناوری در عصر حاضر است. این فناوری با تعریف یک ساختار، از هوش انسانی الگوبرداری کرده و قابلیت‌هایی از هوش طبیعی را در مرحله عمل ارائه می‌دهد که روزبه‌روز در حال پیشرفت است.

هوش مصنوعی شامل چهار جنبهٔ اصلی است که عبارتند از: درک و شناسایی، استخراج مفهوم، استدلال و برنامه‌ریزی و یادگیری ماشین. یادگیری ماشین درواقع هسته مرکزیِ هوش مصنوعی به شمار می‌رود که باعث پیشرفت قابل‌ملاحظه‌ای در سایر زیرشاخه‌های هوش مصنوعی شده است. با این وجود سایر جنبه‌های هوش مصنوعی نیز در تعامل تنگاتنگ با یکدیگر قرار دارند. (سند نقشه راه توسعه ملی هوش مصنوعی، ۱۴۰۲، ص۱۰)

در ادامه، به مفهوم اساسی دیگر در این پژوهش، یعنی مسائل زنان پرداخته می‌شود.

۲ـ۱. مسائل زنان

زن در اسلام موجودی با کرامت ذاتی و دارای ظرفیت‌ها و توانمندی‌های منحصربه‌فرد است. اسلام به زن نگاه انسانی دارد. این نگاه شامل تمام ابعاد وجودیِ زن یعنی ابعاد فکری، عاطفی، اجتماعی و حقوقی است. جایگاه زن در اسلام براساس عدالت و تکامل فردی و اجتماعی تعریف شده است، نه کلیشه‌های جنسیتی؛ لذا مسائل زنان می‌تواند یکی از مهم‌ترین ارکان مسائل موجود در همه جوامع و ازجمله جوامعی باشد که اسلام به‌عنوان قانون کلی در ساختار حاکمیت آنها جاری است. زن به‌عنوان عضو مؤثر در خانواده و جامعه، نقش‌های متعددی مانند مادری، همسری، مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و... دارد.

مسائل زنان مانند هویت حقوق فردی و اجتماعی، اشتغال، آموزش و امنیت باید در بستر توسعه فناوری‌هایی مانند هوش مصنوعی مدیریت شود تا از آسیب‌های اجتماعی جلوگیری گردد. باتوجه‌به جمعیت قابل‌توجه زنانِ جامعه نسبت به کل افراد و جایگاه تأثیرگذار آنها در خانواده و اجتماع، پرداختن به مسائل این گروه در سطح خانه و جامعه ضروری است. این ضرورت، زمانی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که این مسائل در مواجهه با فناوری‌های روز مانند هوش مصنوعی قرار گیرند. هوش مصنوعی با اینکه یک فناوری نوپدید در جوامع کنونی است، ولی به‌سرعت در حال نفوذ و گسترش دامنه خود در امور مربوط به جوامع ازجمله امور فردی، اجتماعی و انواع فعالیت‌ها و روابط می‌باشد.

حفظ هویت زنان و دختران مسلمان، تأمین حقوق فردی و اجتماعیِ مبتنی بر عدالت درجهت رشد زنان، اشتغال، حمایت اجتماعیِ و امنیت آنها، تأمین اجتماعی زنان در زمان بیکاری، بی‌سرپرستی و بیماری، جلوگیری از استفاده ابزاری از زنان در اقتصاد و تجارت و افزایش توان آموزشی زنان ازجمله مسائلی است که زنان جامعه اسلامی با آن مواجه هستند و حضور هوش مصنوعی در همه سازوکارها و ساختارهای

اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی که بستر مسائل زنان هستند، باید ضابطه‌مند بوده و الزامات مشخصی در مرحله اجرا داشته باشد؛ به‌ویژه که رویکرد هوش مصنوعی در جوامع کنونی، رویکردی رو به توسعه خواهد بود.

۱ـ ۳. چالش‌های هوش مصنوعی در مسائل زنان

هوش مصنوعی به‌عنوان یک ابزار قدرتمند که ادعای جایگزینی انسان را دارد، توانسته است در زمان کوتاهی گسترهٔ وسیعی از ابعاد جامعه انسانی را به دست گیرد. این فناوری قادر است تحولات عظیمی را در جامعه بشری ایجاد کند و به‌نوعی آینده جهان را رقم بزند. رویکرد کنونی هوش مصنوعی به‌گونه‌ای است که در همه زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی حضور دارد. ازطرفی مسائل زنان که می‌تواند زیرمجموعه هریک از این محورها باشد نیز تحت‌تأثیر این فناوری قرار می‌گیرد؛ لذا باتوجه‌به توسعه روزافزون این فناوری، لازم است نوع تأثیرگذاری هوش مصنوعی بر مسائل زنان مورد بررسی قرار گیرد و الزامات این توسعه، تدوین و عملیاتی شود.

باتوجه‌به اثر فراگیر و قابلیت برنامه‌پذیریِ فناوری‌های نوین و مزیت‌های حاصل از پیشگامی در این حوزه، کشورهای متعدد، بر هوش مصنوعی و کارکردهای آن در بخش‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و دفاعی متمرکز شده‌اند؛ لذا می‌توان با برنامه‌ریزی منسجم برای جامعه، دستاوردهای قابل‌توجهی را از توسعه هوش مصنوعی در جامعه انتظار داشت. (سند ملی هوش مصنوعی، مصوب ۱۴۰۳/۰۳/۲۹)

لازم به ذکر است که لزوم برنامه‌ریزی در حوزهٔ هوش مصنوعی، زمانی دارای اهمیت دوچندان می‌شود که این امر را به‌طور خاص در زمینه مسائل زنان در نظر بگیریم که این مسائل به‌خودی‌خود تأثیر فراوانی در پیشبرد اهداف جامعه اسلامی دارد؛ ازاین‌رو باید ورود به این عرصه با پیوست الزامات خاص در امور زنان همراه باشد. مراد از الزامات، تدابیری است که در برابر اثرگذاریِ هوش مصنوعی بر مسائل زنان در جوامع اسلامی باید به نحو مطلوب اجرا شوند. این تدابیر باید بعد از بررسیِ نوع اثرگذاری، به‌عنوان

یک بازوی مدیریتی در این بستر اعمال شوند و نباید به معنای دوری‌گزینی یا انفعال تقلی گردند.

هوش مصنوعی هرچند پتانسیل‌های فراوانی برای بهبود شرایط زندگی انسان‌ها دارد، اما درعین‌حال چالش‌هایی را نیز برای امنیت زنان به وجود آورده که پرداختن به این چالش‌ها برای شناخت تدابیر لازم ضروری است. در اسنادی مانند «اعلامیه اروپایی حقوق دیجیتال و اصول برای دهه دیجیتال». (مصوب کمیسیون حقوق بشر اروپا) در اعلامیه مذکور، ذیل سرفصل سوم با موضوع آزادی آمده است: همه باید با انتخاب‌های آگاهانه خود در محیط دیجیتال، از مزایای هوش مصنوعی بهره‌مند و درعین‌حال در برابر خطرها و آسیب به سلامت، ایمنی و حقوق اساسی خود محافظت شوند. به‌کاربردن هم‌زمان دو واژه مزایا و مخاطرات، مؤید این مفهوم است که فناوری‌های نوینی مانند هوش مصنوعی در کنار مزایا، مخاطراتی را نیز به همراه خواهند داشت. (مصطفوی اردبیلی و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۴۹)

چالش‌های اصلی تأثیر هوش مصنوعی بر مسائل زنان عبارت‌اند از:

الف) کلیشه‌سازی جنسیتی هوش مصنوعی: ممکن است هوش مصنوعی، تصاویر کلیشه‌ای از زنان مبتنی بر جذابیت‌های ظاهری را تقویت کند که این امر منجر به کاهش اعتمادبه‌نفس در میان بانوان و تضعیف بنیان خانواده می‌شود.

ب) تهدید اشتغال زنان: با جایگزینی ماشین‌های مبتنی بر هوش مصنوعی در مشاغل سنتیِ زنان که اغلب تکرارشونده و دقیق هستند، خطر بیکاریِ گستردهٔ زنان وجود دارد که این امر می‌تواند انواع محرومیت‌ها از موقعیت‌ها و حقوق زنان را درپی داشته باشد.

ج) سوگیری الگوریتمی: اگر داده‌های آموزش هوش مصنوعی، مردمحور باشند، ممکن است در فرایندهای گزینش شغلی یا خدمت‌رسانی به زنان تبعیض ایجاد شود

د) کمبود آموزش فناوری: حضور کمرنگ زنان در رشته‌های مرتبط با هوش مصنوعی

(علوم رایانه، مهندسی و...) باعث می‌شود نتوانند از فرصت‌های این فناوری به‌درستی بهره‌مند شوند.

۲. راهبردها در برابر هوش مصنوعی

لـزوم برنامه‌ریـزی در زمینـه هوش مصنوعی زمانـی اهمیت دو چندان دارد کـه این امر را به‌طور خاص در زمینه مسائل زنان در نظر بگیریم؛ مسائلی که به‌خودی‌خود تأثیر فراوانی در پیشبرد اهداف جامعه اسلامی دارند؛ ازاین‌رو ورود به این عرصه باید همراه با پیوست الزامات خاص در امور زنان باشـد. مراد از الزامات، تدابیری اسـت که در برابر اثرگذاری هوش مصنوعی بر مسائل زنان، بایستی در جوامع اسلامی به نحو مطلوب اجرا شود. این تدابیر باید بعد از بررسی نوع اثرگذاری به‌عنوان یک بازوی مدیریتی در این بستر اعمال شوند و نوعی دوری‌گزینی و یا انفعال را در بر نداشته باشند.

نوع مواجهه با هوش مصنوعی یکی از مهم‌ترین موضوعات مطرح در جوامع کنونی اسـت. باتوجه‌بـه نقـش هوش مصنوعی نیاز اسـت تا در هر جامعه‌ای نـوع تعامل با این فناوریِ نوپدید به‌خوبی تعریف گردد.

هـوش مصنوعی به‌عنوان جدیدترین فناوری در جوامع انسـانی و در دایره خاص‌تر جوامع اسلامی می‌تواند مورد واکنش‌های مختلفی از سوی مصرف‌کنندگانِ آن قرار گیرد. باتوجه‌بـه اهمیت هوش مصنوعی و سـرعت گسـترش آن، اتخاذ راهبـرد و مدل مواجهه بسـیار اهمیت دارد. تبیین این مدلِ مواجهه به‌قدری دارای اهمیت اسـت که بایسـتی در سطح کلانِ تصمیم‌گیری در جوامع اسلامی مورد بحث قرار گیرد.

بی‌گمـــان در بحـــث هـــوش مصنوعـــی نمی‌توانیـــم نـــگاه کاریکاتـــوری داشـــته باشـیم؛ بلکـه بایـد یـک نـگاه جامـع و راهبـردی بـه مسـئله داشـته باشـیم؛ چنان‌کـه معتقدیـم هـوش مصنوعـی فراتـر از یـک تکنولـوژی اسـت و امـروز هـوش مصنوعـی یـک پارادایـم بـرای حکمرانـی کشـورها می‌باشـد. (قاسمی، ۱۴۰۰، ص۱۶۸)

۲ـ۱. دوری‌گزینی

در مواجهه با هر نوع پدیده تمدنی، نخستین واکنشی که امکان بروز دارد، واکنشی است که احتیاط مدارانه بوده و باتوجه‌به نو بودن پدیده، جهت حفظ آثار ناشناختهٔ آن، جامعه را به سمت و سوی برخورد بسیار محدود و همراه با نوعی ترس سوق می‌دهد. در مواجهه با هوش مصنوعی و توسعه آن در مسائل زنان نیز این سؤال و نگرانی‌ها وجود دارد که آیا هوش مصنوعی می‌تواند در عرصه مسائل مربوط به زنان در جوامع اسلامی، خطرآفرین و آسیب‌زا باشد و توسعه آن در این بستر چه اثراتی دارد؟

۲ـ۲. انفعالی و تأثیرپذیر

یکی از واکنش‌های معمول در مواجهه با هر امر نوپدید، واکنش پذیرنده و غیرفعال است. به بیان دیگر، همان واکنش انفعالی که می‌تواند اثرات زیادی بر مخاطبِ آن فناوری داشته باشد. کاربرد هوش مصنوعی در زمینه‌هایی که زنان به‌طور عام یا به‌طور خاص مخاطب آن هستند نیز یکی از مسائلی است که امکان دارد مورد استفاده انفعالی صرف قرار گیرد. پذیرش انفعالیِ یک پدیده، بالاخص درمورد مسائل زنان می‌تواند اثرات سوئی در مخاطبان و مسائل مربوط به آنان داشته باشد.

۲ـ۳. راهبرد مدیریت شده

بهترین و امن‌ترین مسیر در برابر توسعهٔ دامنه هوش مصنوعی در مسائل زنان، عمل در راستای راهبرد مدیریت‌شده و دور از هرگونه انفعال، پذیرشِ صرف و یا واکنش دوری‌گزینی است. براساس دیدگاه اسلامی ممکن نیست بگوییم با توسعه هوش مصنوعی باید به فکر عبور از دوران انسان باشیم؛ چراکه بی‌گمان هوش مصنوعی جایگزین روابط انسانی نخواهد شد و آینده‌پژوهانی که در این زمینه پژوهش کرده‌اند بر این مطلب صحه می‌گذارند. این قبیل سخنان دربارهٔ عبور از دوران انسان با توسعه هوش مصنوعی، مربوط به کسانی است که انسان و آفرینش را

به‌خوبی نشناخته‌اند. وقتی این نسبت ما با هوش مصنوعی مشخص شد، باید راهبردمان را اتخاذ کنیم. (همان، ص۱۷۱)

۳. الزامات توسعه هوش مصنوعی در حوزه مسائل زنان

باتوجه‌به رشد روزافزون استفاده از فناوری‌های مرتبط با هوش مصنوعی و همچنین مقتضیات خاص زنان، به‌ویژه در جوامع اسلامی، نیاز است که این توسعهٔ قاعده‌مند و دارای الزامات ویژه، تعریف شود. ازاین‌رو ما در ادامه به بررسی این الزامات می‌پردازیم.

۳ـ۱. الزامات در مسائل زنان

حفظ هویت زنان و دختران مسلمان، تأمین حقوق فردی و اجتماعی مبتنی بر عدالت درجهت رشد، اشتغال، حمایت اجتماعی و امنیت آنان، تأمین اجتماعی زنان در جامعه در زمان بیکاری، بی‌سرپرستی و بیماری، جلوگیری از استفاده ابزاری از زنان در اقتصاد و تجارت و افزایش توان آموزشی زنان، ازجمله مسائلی است که زنان جامعه اسلامی با آنها موجه هستند. ازطرفی باتوجه‌به توسعهٔ حضور هوش مصنوعی در همه سازوکارها و ساختارهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی که بستر مسائل زنان هستند، بایستی این حضور، ضابطه‌مند و دارای الزامات و باتوجه‌به ویژگی‌های تکوینی و تشریعیِ خاص زنان صورت پذیرد که در ادامه، این ویژگی موردبررسی قرار خواهد گرفت.

۳ـ۱ـ۱. حفظ هویت اصیل و حقوق زنان

هویت زن و حفظ آن، و به دنبال آن حراست از حقوق آنان، ازجمله مسائل مهم جوامع و به‌خصوص جوامع اسلامی است؛ زیرا زن در دیدگاه اسلام دارای تعریف خاص و ویژه و به دنبال آن دارای جایگاه مهمی است.

زن یکتاموجودی است که می‌تواند از دامن خود افرادی به جامعه تحویل دهد که از برکات این افراد، یک جامعه، بلکه جوامع متعددی به استقامت و ارزش‌های والای

انسانی کشیده شوند و یا می‌تواند بالعکس آن باشد. (ستاد بزرگداشت صدمین سال میلاد امام خمینی، ۱۳۷۸، ص۳۳)

از دیدگاه اسلامی، زن و مرد دارای جایگاه برابری هستند؛ زیرا هر دو از نفس واحده آفریده شده‌اند.[۱] هویتی که اسلام برای زن تعریف می‌کند یک هویت والا و با در نظر داشتن همه ارزش‌های انسانی است. در اسلام، بیعت زن، مالکیت زن و حضور زن در عرصه‌های اساسی سیاسی و اجتماعی تثبیت شده است. خداوند در آیه ۱۲ سوره ممتحنه بر این امر اشاره کرده است.[۲]

در جامعه اسلامی زن‌ها به‌صورت مستقل، از حق بیعت با پیامبر اسلام ﷺ برخوردار بودند. زن‌ها می‌آمدند و با پیغمبر بیعت می‌کردند. پیغمبر اسلام نفرمودند که فقط مردها بیایند بیعت کنند و به تبع آنها هرچه که آنها رای دادند، هرچه که آنها پذیرفتند، زن‌ها هم مجبور باشند قبول کنند. بلکه گفتند آنها هم بیعت کنند، آنها هم در قبول این حکومت، در قبول این نظم اجتماعی و سیاسی شرکت کنند. (کربلایی نظر، ۱۴۰۱، ص۴۲)

در دنیای امروز، در بستر هوش مصنوعی، تصویری که از زنان ارائه شده، تصویری کاملاً جنسیتی و برپایه جذابیت‌های زنانه است. این تصاویر به‌طور فزاینده‌ای در جنبه‌های مختلف زندگی ما نفوذ می‌کند و بر سبک زندگی خانواده‌ها و زنان و مردان جامعه تأثیرگذار است. تصاویر کلیشه‌ای از جنس زن و فرم ظاهر و اندام خاص می‌تواند در ذهنیت افراد جامعه چالش‌های روانی و اجتماعی ایجاد نماید که ازجملهٔ آنها می‌توان به کاهش اعتمادبه‌نفس و نارضایتی از خود و از هم پاشیدن بنیان خانواده‌ها اشاره کرد. با تعریف درست از هویت زنانه بهتر می‌توان به حمایت اجتماعی از زنان با حقوق و تکالیف آنان پرداخت. نگاه درست به هویت زنان و حقوق و تکالیف آنان از محورهایی است که در منابع دین اسلام به تفصیل به آنها پرداخته شده است.

۱. ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾.
۲. ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ﴾.

۳ـ۱ـ۲. اشتغال زنان

هـوش مصنوعی باتوجه‌به قدرت شبیه‌سـازی بالای خـود، در عرصه‌های مختلفی نفوذ کـرده اسـت. یکـی از این عرصه‌ها، مشـاغل متعددی اسـت که ماشـین‌های هوشـمندِ گوناگونـی جهـت انجـام آن طراحی شـده اسـت. ایـن ماشـین‌های متفکر، بـرای انجام فعالیت‌های شبیه انسان در مراکز تحقیقاتی، خدماتی و... به کار گرفته می‌شوند.

هوش مصنوعی، با حضور در عرصه اشـتغال، از سـه جهت این حوزه را تحت تأثیر قرار داده است:

الف) جایگزینی مسـتقیم و حذف نیروی کار انسـانی؛

ب) افزایش نیاز به نیروهای ماهر و توانمند جهت کار با سیسـتم‌های هوشمند؛

ج) کاهـش هزینه‌هـا و افزایش درآمد به دلیل کاسـتن از تعداد نیـروی کار که از این بخش با عنوان بهره‌وری یاد می‌شـود.

البتـه امـکان ایجاد این آثار به‌سـرعت و هم‌زمان مقدور نخواهـد بود؛ همچنان‌که در حـال حاضر، بیکار شـدن زنان، قشـر ضعیف و کارگـران رده پایین جامعـه در اثر خودکار شـدن مشـاغل، به‌عنوان یک نگرانی جدی در سـطح دنیا مطرح اسـت. (سیفی و دیگران، ۱۴۰۰، ص۱۶۹)

تأثیـر هوش مصنوعی بر اشـتغال با هر سـه نـوع اثرگذاری، باتوجه‌بـه قدرت و دقت بیشـتر در انجام امور سـخت و تکراری می‌تواند سود سرشار اقتصادی را برای صاحبان سـرمایه و البتـه دولت‌هـا فراهـم آورد و همین عامـل می‌تواند موجب نادیده‌گرفته‌شـدن آسیب وارده بر موضوع اشتغال نیروی انسانی باشد. این در حالی است که از میان توده جمعیت شـاغل در جوامع، تعداد زیادی از زنان شـاغل هم وجود دارند که در طی این جایگزینی ماشین با انسان از چرخه اشتغال خارج می‌شوند.

۳ـ۱ـ۲ـ۱. جنس کارهای زنانه

جنـس کارهایـی که زنان، اغلب در آن شـاغل هسـتند (از جهت کارهـای ظریف و نیاز

به دقت بیشتر و اغلب تکرارشونده)، زمینه خوبی برای جایگزینی ماشین‌هایی بر پایه هوش مصنوعی است و این موارد، موجب بیکاری تعداد زیادی از زنان می‌شود. البته این امر می‌تواند در کارهایی که انجام آن برای یک زن از حیث توان و یا با شأن زن مسلمان سنخیت ندارد، بسیار مفید باشد.

در حال حاضر با توسل به هوش مصنوعی و خودکار کردن، شاهد حضور ربات‌ها و ماشین‌های خودکار به‌جای رانندگان اتومبیل‌ها، خدمه رستوران‌ها، کارگران کارخانه‌ها و آشپزخانه‌ها و متصدیان فروش در فروشگاه‌های بزرگ هستیم؛ یعنی مشاغلی که اغلب به‌عنوان فرصتی برای کسب معاش و درآمد از سوی قشر آسیب‌پذیر جامعه به‌ویژه زنان مورد توجه بوده‌اند. (همان، ص۱۵۴).

این موضوع در صورتی است که زنان نیز مانند مردان، حق برخورداری از مشاغل مختلف را داشته باشند و این حق در کنار بسیاری از موارد حقوق فردی و ازطرفی حیاتی افراد جایگاه مهمی دارد.

بر پایه اعلامیه جهانی حقوق بشر، زن و مرد آزاد به دنیا آمده‌اند و ازنظر حیثیت و حقوق اجتماعی برابرند و ازاین‌رو نمی‌توان آنان را به بهانه نژاد، رنگ، جنس، زبان، مذهب، عقیده، ثروت و موقعیت، از انتخاب شغل باز داشت. براساس ماده ۲۳ هرکس حق کار، انتخاب آزاد شغل عادلانه و شرایط مطلوب کار و حفاظت در برابر بیکاری بدون هیچ‌گونه تبعیض و حق دریافت دستمزدِ مساوی را دارد. (همان، ص۱۵۸)

در حوزه مشاغل زنان، هوش مصنوعی به علت سرعت و دقت بالا می‌تواند به راحتی جایگزین نیروی انسانی شود. لذا باید تدابیری اندیشیده شود تا به‌نوعی زنان و ماشین‌ها در راستای ارتقای سطح محصول تولیدی، خدماتی، آموزشی و یا حتی آزمایشگاهی در کنار یکدیگر به کار گرفته شوند و درواقع هوش مصنوعی یک ابزار در دست نیروی انسانی و در جهت کمک به او باشد.

۳ـ۱ـ۲ـ۲. پیشگیری از سوگیری‌های جنسیتی در گزینش نیروی کار

یکی دیگر از عوامل اثرگذار بر اشتغال زنان با حضور هوش مصنوعی، وجود تبعیض‌های ناشی از طراحی الگوریتم‌های هوش مصنوعی است. این طراحی‌ها می‌توانند باتوجه‌به برنامهٔ داده‌شده، در زمینه انتخاب و گزینش نیروی کار، سوگیریِ جنسیتی داشته باشند و مردمحور عمل کنند.

۳ـ۱ـ۳. جلوگیری از استفاده ابزاری از زنان در اقتصاد و تجارت

زن در نگاه اسلامی، یک انسان است که با حفظ کرامت انسانیِ خود می‌تواند بزرگ‌ترین فعالیت‌های اقتصادی و تجاری را مدیریت کند، همچنانکه در تاریخ اسلام، حضرت خدیجه کبری علیهاالسلام به‌عنوان یک زن پاکدامن، فعالیت اقتصادی داشتند.

از نگاه اسلام، زن می‌تواند مالک همه دارایی‌های خود شامل درآمدهای حاصل از کسب و تجارت و یا مهر، نفقه و ارث باشد. همچنین توسعه اقتصادی و سوداندوزی نمی‌تواند عامل به تسخیر کشیده شدن زنان به‌عنوان ابزاری برای تبلیغ، رونق یا فروش بیشتر در تجارت و اقتصاد شود. لازم به ذکر است استفاده از جاذبه‌های جنسیتیِ یک زن در تبلیغ کالا و خدمات در جهت رونق اقتصادی، عاملی است که هویت زن را در حد یک ابزار تنزل داده و استفاده از فناوری هوش مصنوعی با این نگاه ابزاری، به‌مراتب می‌تواند این روند نامطلوب را توسعه دهد.

۳ـ۱ـ۴. افزایش توان آموزشی

براساس شاخص‌های نابرابریِ جنسیتی، ایران در رتبه ۱۴۳ قرار دارد. از سویی درحالی‌که پیش‌نویس سند نقشه راه توسعه ملیِ هوش مصنوعی اذعان می‌کند که میزان آمادگی کشور برای توسعه هوش مصنوعی چندان مناسب نیست، آمارِ انتشارات علمی ما حکایت از آن دارد که در زمینهٔ تولیدات علمی، وضعیت به‌مراتب بهتر است. هرچند نگاه عمیق‌تر نشان می‌دهد که در این عرصه، زنان نقشی ندارند.

همچنیـن از الزامـات توسـعه هوش مصنوعی کـه می‌تواند ضامن حفـظ حقوق زن مسلمان نیز باشد، آشنایی زنان به‌طور کل و زنان مسلمانِ جامعه اسلامی به‌طور خاص با فناوری هوش مصنوعی است. درواقع بانوان می‌توانند با آموزش، از این بستر به بهترین وجه در زیست فردی و اجتماعی خود بهره ببرند.

عدم ارائه خدمات آموزشی و سـوگیری‌ها و هنجارهای فرهنگی، اجتماعی، منجر به تضعیف توانایی زنان و دختران در استفاده از فرصت‌های ارائه‌شده توسط هوش مصنوعی می‌شود و همین امر موجب حضور کمرنگ دختران در رشته‌های مرتبط با دنیای دیجیتال، علوم رایانه، فناوری اطلاعات، مهندسی و ریاضیات و.. شده است. (همان، ص۱۵۴)

۳ـ۲. راهکار عملی کردن الزامات توسعه هوش مصنوعی در مسائل زنان

۳ـ۲ـ۱. شناخت فلسفه پشتیبان هوش مصنوعی در مسائل زنان

هوش مصنوعی با دریافت داده‌هایی از تفکر انسانی، کارهای متفکرانه‌ای را شبیه‌سازی می‌کند که نتایجی هم‌سطح و گاهی بهتر از عملکرد انسان را به همراه دارد.

هـوش مصنوعی و هوش انسـانی هر دو براسـاس برون‌دادهـا و درون‌دادها فعالیت می‌کننـد. درون‌دادهای انسـان، علـوم و دریافت‌های حضوری و بدیهیاتی هسـتند که تنها در حوزه تصدیق‌های بدیهی (یعنی قضایا و قیاس‌ها) رخ می‌دهند و بدون توجه به برون‌دادها یا تصورات کسبیِ قضایا شکل نمی‌گیرند. همچنین هوشِ ماشین را نمی‌توان متعلق به خود ماشـین دانسـت؛ بلکه درحقیقت این هوشـمندی منتسب به هوش برتر انسـان اسـت؛ اما برنامه‌ریزیِ صورت‌گرفته در ماشـین و امکانات موجود در آن می‌تواند نتایجی مانند تشخیص، بهینه‌سازی و ارزیابی را انجام دهد. (عباسی و دیگران، ۱۴۰۳، ص۷)

بنابراین باتوجه‌به این قاعده عقلی[1] که «فاقد چیزی، نمی‌تواند آن را به دیگری عطا

۱. قاعدهٔ یادشده که از آن به قاعدهٔ «الفاقد للشیء لایکون مُعطیاً لَه» نیز تعبیر می‌شود، از قواعد عقلی است که فقها در برخی مسـائل در ابواب مختلف مانند طهارت، تجارت و اجاره بدان اسـتناد کرده‌اند. (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۷، ج۶ ، ص۳۰۰)

کند»، هوش مصنوعی نیز نیازمند دریافت داده‌هایی برخاسته از هوش انسانی است تا بتواند فرایندی را به انجام برساند.

ذکر این نکته ضروری است که شناخت هوش مصنوعی، مستلزم شناخت فلسفه غرب است. فلسفه غرب یک نگاه انسان‌محوری دارد که با تلفیق با پیشرفت‌های علمی و صنعتی در دنیای غرب، توانسته است با تعریف مبانی فکری خود، ماشین‌های هوشمند را طراحی کند.

خاستگاه هوش مصنوعی، علوم شناختی است و علوم شناختی بخشی از فناوری‌های هوش مصنوعی است و این علوم شناختی ریشه در فلسفه غرب دارد. (قاسمی، ۱۴۰۰، ص۱۶۹)

بی‌گمان در بحث هوش مصنوعی ما نمی‌توانیم نگاه کاریکاتوری داشته باشیم؛ بلکه باید یک نگاه جامع و راهبردی به مسئله داشته باشیم؛ چنانکه معتقدیم هوش مصنوعی فراتر از یک تکنولوژی است و امروز این ابزار یک پارادایم برای حکمرانی کشورها می‌باشد. ازاین‌رو کسانی که با مباحث فلسفی و حوزهٔ مبانی اندیشه آشنا هستند، می‌دانند مدل مواجهه در مسائلی که عقبه آن به مسائل تئوریک برمی‌گردد، باید مواجههٔ تئوریک باشد؛ یعنی وقتی مسئلهٔ تئوریکی وارد کشور شده، نمی‌توانید بگویید داریم از فناوری آن استفاده می‌کنیم و مواجهه ما مواجههٔ فنی است؛ بلکه باید مواجهه، مواجهه تئوریک و از جنس مبانی فلسفی باشد؛ چراکه فلسفه اسلامی به‌خوبی این زمینه را در خودش دارد که بتواند پاسخگوی این مواجهه باشد. در اینجا یک تحذیری داریم؛ باید مراقب بود، هوش مصنوعی مانند موضوعات فضای مجازی نباشد که ما را وابسته و به اشغال سایبری دشمن در بیاورد. (همان)

باتوجه‌به نگاه فرهنگ غرب (که ریشه در نوع نگاه فلسفی ایشان دارد) به اصل انسان بودن زن و مرد و در بحث از تکوین و ویژگی‌های طبیعی زن و مرد، نه تنها سخنی از حکیمانه بودن این تفاوت‌ها و تناسب میان تکوین و تشریع در میان نیست، بلکه

برخی از نوشته‌ها به‌صراحت از طبیعتِ وحشی و ظالم سخن می‌رانند. ازاین‌رو جهان غرب بر انسانیتِ زن و مرد تأکید می‌ورزد؛ بدون آنکه تفاوت‌های طبیعی آنان را مورد ملاحظه قرار دهد.

فرهنگ غرب بر مبنای فردگرایی، آزادی و حقوق فردی را اصل قرار داده است و حیات بشری را مقیّد به اخلاق انسانی و مصالح اجتماعی نمی‌داند؛ بنابراین به دفاع از حقوق و آزادی‌ها، صرف‌نظر از جنسیّت، فرا می‌خواند و با هر نقش جنسیتی که به ظاهر محدودیتی برای زن ایجاد کند، به مخالفت برمی‌خیزد. گویا آنچه پیروان فرهنگ غرب را از التزام به تناسب میان تکوین و تشریع (بر فرض اعتراف به تفاوت‌های تکوینی) و التزام به تفاوت‌های حقوقی بر حذر می‌دارد. (گروهی از نویسندگان، ۱۳۸۲)

۳ـ۲ـ۲. انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای جهت تطبیق مبانی مسائل زنان با عملکردهای هوش مصنوعی

زن به‌عنوان نیمی از پیکره جامعه انسانی، اهمیت و تأثیر فراوانی در ابعاد مختلف جامعه دارد؛ ازاین‌رو شناخت مسائل مربوط به زنان نیز از اهمیت بالایی برخوردار است. شناخت مسائل زنان می‌تواند به حل مشکلات از سویی و نیز ارتقای سطح زیست طبیعی و اجتماعی زنان منجر شود. ضرورت چنین شناختی، فراهم آوردن بسترهای تحقیقاتی لازم است تا نیازهای طبیعی، حقوق و تکالیف زن از دیدگاه اسلام به دقت مورد بررسی قرار گیرد. البته این شناخت باتوجه‌به نگاه فطری و انسانیِ اسلام به زن می‌تواند به‌مراتب، کامل‌ترین معرفت را در موضوع زن ایجاد نماید.

تاکنون درباره موضوع زن، میان محققان هوش مصنوعی و رایانه با محققان مطالعات زنان شکاف‌های تحقیقاتی وجود داشته است. ایجاد تعاملات بین‌رشته‌ای می‌تواند به تقویت زنان در آموزش و بهره‌برداری از زیست‌بوم هوش مصنوعی بینجامد. همچنین می‌توان با ایجاد پشتیبانی درست از موضوع زن برای هوش مصنوعی، نگاه کاربران از هوش مصنوعی را در قبال موضوع زن به سطح عالی انسانی ارتقا داد و به

دنبال آن، به استیفای بسیاری از حقوق و جایگاه‌های محجورماندهٔ زنان از نگاه تمدن غرب پرداخت که این تمدن، فرهنگ مدعی در جهان امروز است.

۳ـ۲ـ۳. بومی‌سازی هوش مصنوعی

بعد از شناخت فلسفهٔ پشتیبان هوش مصنوعی که به لزوم انجام تحقیقات و شناخت هرچه بیشتر این فناوری می‌انجامد، به‌نوعی زیست‌بوم هوش مصنوعی[1] دست خواهیم یافت که عملکرد آن مطابق با نیازمندی‌ها، وظایف و حقوق افراد جامعه به‌طور کل و در موضوع این تحقیق، زنان مسلمان در جامعه اسلامی خواهد بود.

بومی‌سازی هوش مصنوعی یعنی در کنار ارتقای توان استفاده از هوش مصنوعی که همه جوامع به دنبال آن هستند، بایستی اصولی در این تعامل انسان و ماشین‌های متفکر تعریف شود که ضامن اصالت انسان و کرامت وی و همچنین همه ارزش‌های انسانی و اسلامی باشد. تعبیری که در سند هوش مصنوعی جمهوری اسلامی ایران که به نوعی ام‌القرای اسلام است از این روحِ حاکم می‌شود، اخلاق هوش مصنوعی است.

اخلاق هوش مصنوعی مجموعه‌ای از اصول اخلاقی برای هدایت توسعه و استفادهٔ مسئولانه و مبتنی بر ارزش‌های اسلامی از فناوری هوش مصنوعی است که شامل رعایت حریم خصوصی، رعایت حقوق فردی و اجتماعی، تأمین امنیت اجتماعی، انصاف، توضیح‌پذیری، شفافیت، عدم تبعیض و سوگیری، پاسخگویی، هم‌سویی با ارزش‌ها و هنجارهای جامعه اسلامی، مسئولیت‌پذیری، اعتماد و عدم سوءاستفاده از فناوری می‌باشد. هدف اخلاق هوش مصنوعی، بهینه‌سازی تأثیر سودمند هوش مصنوعی بر جامعه و زیست بشر و کاهش خطرات و پیامدهای ناخواستهٔ استفاده از آن مبتنی

۱. به مجموعه مؤلفه‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری، شامل شبکه سازمان‌ها، افراد و نهادهایی اطلاق می‌شود که در توسعه، استقرار و استفاده از سیستم‌های هوش مصنوعی دخیل هستند. زیست‌بوم هوش مصنوعی یک سیستم پیچیده و پویا شامل طیف گسترده‌ای از ذینفعان، ازجمله مردم، کارگزاران نظام حکمرانی، محققان، توسعه‌دهندگان، سیاستگذاران، سرمایه‌گذاران و کاربران نهایی است. (سند ملی هوش مصنوعی جمهوری اسلامی ایران، مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی ۱۴۰۲/۰۸/۱۶، ص۳)

بـر ارزش‌هـا و مبانی اعتقادی اسـلام اسـت. (سـند ملی هـوش مصنوعی جمهـوری اسـلامی ایران، ۱۴۰۲/۰۸/۱۶، ص۳)

التـزام و کاربـردی کـردن ایـن اصـول اخلاقـی (در نـگاه کلان، اصول انسـانی و فراتر از صرفـاً نـگاه دینی) می‌توانـد ضامن حقوق افراد جامعه باشـد. با این تدبیـر می‌توان از بسیاری از مشکلات بالقوه که با توسعه هوش مصنوعی در حقوق و نیازمندی‌های یک زن در زمینـه تعامـل بـا هوش مصنوعی ایجاد می‌شـود، حراسـت کرد و حتـی ظرفیت و کارآیی آنان را ارتقا داد.

۳ ـ ۲ ـ ۴. ایجاد پیوست فرهنگی در محصولات هوش مصنوعی در حوزه زنان

باتوجه‌به گستردگی مسائل زنان، هوش مصنوعی به شکل‌های مختلف و با کاربری‌های مختلفِ موردنیاز در جامعه، می‌تواند تأثیر فرهنگی و یا ضدفرهنگیِ زیادی در مسـائل زنان به‌ویژه با در نظر گرفتن موازین اسلام داشته باشد.

تأثیرگـذاریِ ضدفرهنگـیِ طراحـان و صاحبـان فنـاوری بـر کارکـرد سیسـتم‌های هوشـمند، ازجملـه تأثیرات فرهنگیِ منفیِ توسـعه و کاربرد هوش مصنوعی اسـت. این تأثیرگذاری به‌واسطه سوگیری متأثر از نیروهای انسانی دخیل در مسئله، ارادهٔ سازندگان ابزارهـای واسـطهٔ تولیـد سیسـتم‌های هوشـمند، تسـری یافتن الگـوی فکری سـازندگان بسترها در سبک زندگی و فرهنگ جامعه صورت می‌گیرد. (رجبی و دیگران، ۱۴۰۲، ص۳۲)

باتوجه‌بـه اهمیـت مسـائل فرهنگـی و تأثیرگذاری بـالای هوش مصنوعـی در القای فرهنگ می‌توان با ایجاد یک پیوست فرهنگی به داده‌ها و پایگاه‌های هوش مصنوعی، نوعی تأثیر فرهنگی را به‌سـوی فرهنگ‌سـازیِ مطلوب و ایجاد شـاخصه‌های فرهنگی و تقویت مفاهیمی مثل ارزش‌های دینی و انسانی کشاند. به‌عنوان مثال، با تقویت عنصر زن و ارزش‌گذاری در بستر هوش مصنوعی از طریق تعریف درست از زن و ارزش مادر، به تقویت مفهوم خانواده پرداخت.

نتیجه گیری

از مهم‌ترین شاخصه‌های جامعه اسلامی، اصول و قوانین فراگیر مبتنی بر اندیشه و جهان‌بینی اسلامی است که برای سعادت جامعه باید در مسیر جهت‌گیری‌های فناوری‌های نوین به طور عام و هوش مصنوعی به طور خاص اثرگذار باشد و یک بخش مهم از این جوامع، زنان جامعه اسلامی هستند. برای وصول به شاخصه‌های اسلامی، هوش مصنوعی یک امکان مهم و یک تغییر در زیست‌بوم زندگی محسوب می‌شود. هوش مصنوعی در تعامل با جامعه انسانی، یک پدیده اجتماعیِ مرتبط با زیست‌بوم دینی و فرهنگیِ جامعه محسوب می‌شود که می‌بایست همهٔ ابعاد آن بر مبانیِ ارزش‌های اسلامی و بر همه اعضای جامعه به‌صورت عدالت‌محور مبتنی باشد. در توسعه فناوری هوش مصنوعی و ابعاد مختلف آن در جوامع اسلامی، باید تدابیر و الزاماتی در مسیر حفظ جایگاه، هویت و حقوق زنان اندیشیده شود. باتوجه‌به بررسی انواع راهبردها در مواجهه با هوش مصنوعی، نتایج نشان می‌دهد که در زمینه‌های حفظ هویت زن مسلمان و تأمین حقوق فردی و اجتماعیِ او باید الزاماتی اعمال شود و این الزامات در وهلهٔ اول ازطریق شناخت فلسفهٔ پشتیبان هوش مصنوعی، انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای جهت تطبیق مبانی مسائل زنان با کارکردهای هوش مصنوعی، ایجاد پیوست فرهنگی در محصولات هوش مصنوعی و بومی‌سازی هوش مصنوعی صورت می‌گیرد.

فهرست منابع

۱. پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری (khamenei.ir)

۲. رجبی، محسن و نصراللهی، محمدصادق (۱۴۰۲ش)، «پیامدشناسی فرهنگی توسعه هوش مصنوعی در رسانه‌های اجتماعی در ایران»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره ۱۶، ش۲، پیاپی۶۲، تابستان.

۳. ستاد بزرگداشت صدمین سال میلاد امام خمینی‌ﷺ (۱۳۷۸ش)، «جایگاه زن در اندیشه امام خمینی»، خبرگزاری تبیان، تابستان.

۴. سند ملی هوش مصنوعی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۴۰۳/۰۳/۲۹ شورای عالی انقلاب فرهنگی، جلسه ۴۸۳.

۵. سند نقشه راه توسعه ملی هوش مصنوعی، مرکز نوآوری و توسعه هوش مصنوعی، مصوب ۱۴۰۲.

۶. سیفی، آناهیتا و نجمه، رزمخواه (۱۴۰۰ش)، «تأمین و اجرایی‌شدن حق اشتغال زنان در پرتو توسعه و گسترش هوش مصنوعی»، فصلنامه علمی مطالعات حقوق بشر اسلامی، سال ۱۰، ش۲، تابستان.

۷. عباسی، محمود و تیموری، مهرداد (۱۴۰۳ش)، «فلسفه هوش مصنوعی؛ از مبانی و خاستگاه تا قلمرو دگردیسی»، فصلنامه مطالعات فلسفه حقوق، سال ۱، ش ۲، بهار.

۸. غروی نایینی، نهله (۱۳۷۵ش)، محدثات شیعه، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

۹. کربلایی نظر، محسن و جمعی از محققین (۱۴۰۱ش)، زن و بازیابی هویت حقیقی (گزیده بیانات مقام معظم رهبری)، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.

۱۰. گروه نویسندگان (۱۳۸۲ش)، «بنیان‌های فکری اسلام و غرب در دفاع از حقوق زنان»، نشریه حوراء، ش۳، اسفند.

۱۱. مصطفوی اردبیلی، سیدمحمدمهدی؛ تقی‌زاده انصاری، مصطفی و سمانه، رحمتی‌فر (۱۴۰۲ش)، «تأثیر هوش مصنوعی بر نظام حقوق بشر بین‌الملل»، دوفصلنامه حقوق فناوری‌های نوین، دوره ۴، ش ۸، پاییز و زمستان.

۱۲. مکی، اکرم‌سادات؛ مکی، زهراسادات؛ کشکولیان، اسماعیل (۱۴۰۳ش)، «بررسی مسئولیت ناشی از اعمال هوش مصنوعی در نظام حقوقی ایران»، نشریه علمی فقه حقوق و علوم جزا، سال ۸، ش۳۲، تابستان.
۱۳. هاشمی شاهرودی، سیدمحمود (۱۳۸۷ش)، فرهنگ فقه فارسی، قم: مؤسسه دائرةالمعارف الفقه الاسلامي.
۱۴. هاشمی، سیدحسین (۱۴۰۳ش)، «کنترل یا نوآوری؛ الزامات حقوقی سیاست‌های تنظیمی در زمینه هوش مصنوعی»، فصلنامه حقوق و دولت، سال ۵، ش۱، بهار.